

Elmelunde Kirke og landsby

Alle illustrationer kan forstørres

Skemanummer:	16
Betegnelse:	Elmelunde Kirke og landsby
Kategori:	Bebyggelsesmønstre
Registreringsdato:	November 2004
Registrator:	Erica Heyckendorff, Berings Tegnestue

Kort over bebygget struktur

Input: terrænformer - rumdefinerende elementer - homogene forløb - grænser - fixpunkter - kig

Topografisk undersøgelse

Input: topografiske forhold - udnyttede landskabstræk - byprofil/silhuet - grænse mellem byrum og land - grænse til vand

Elmelunde ligger i et ret åbent, let bølget landskab tæt på Hjertebjerg, som Elmelunde glider næsten umærkeligt sammen med. Overgangen mellem de to byer er dog markeret: vejen går gennem et åbent stykke med marker.

Midtvejs mellem de to byer ligger den tidligere landsbyskole hægtet på vejen, der går som en rampe op mod landsbyen. Terrænet falder på dette åbne sted mod syd. Oplevelsen af vejen som en rampe fortsætter ind gennem byen, hvor Pension Elmely, ligger meget dybt, syd for vejen. Terrænstigningen kulminerer ved kirken og flader ud. Kirketårnet kan ses fra store dele af Møn og har tidligere været benyttet som sømærke. Omkring selve landsbyen ligger en del bakker, der afgrænser byen i nord og syd.

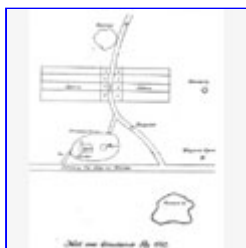
Landsbyen opleves som inddelt i tre, underbygget af terrænet: Del 1 er den gamle landsbygade beliggende nord-syd. Her ligger bebyggelsen i et middelleje, dog med et let faldende terræn mod syd, ned gennem gaden. Del 2 er landsbymidten med den højtbeliggende kirke og den endnu højere gravhøj ved sin side. På kirkens langside er buksbom klippet som store kugler, der synes når som helst at kunne trille ned ad bakken.

Den 3. del er bebyggelsen langs den lavtliggende gade, Kirkebakken. Også denne vej har terræn: højt ved kirken, faldende ned gennem gaden mod vest. På sydsiden relaterer villaerne sig højdemæssigt til vejen, mens husene på nordsiden har høje stengærder med trapper op til haverne - den egentlige adgang sker fra et bagstræde.

Historisk analyse

Input: Historisk byplan - matrikelstruktur - byudviklingsområder - funktionelt bymønster - gadestruktur - byrumsenheder

Elmelunde omtales ifølge Trap første gang i 1370. Videnskabernes Selskabs kort skriver Ermelund - og Trap3 nævner at sådan udtales navnet også på stedet. Nogle kilder (1) tolker i højere grad navnet til at betegne en hovedgård eller borg, end en landsby. Men dette kan afhænge af det tidspunkt, der beskrives, idet hovedgården opførtes midt i 1400-tallet og efterhånden inddrog alle byens bøndergårde og præstegård - præsten flyttedes til bispens gård (se nedenfor) i Hjertebjerg. Der har således været en periode, indtil nedlæggelsen af hovedgården i 1696/97, hvor stednavnet Elmelunde refererede til hovedgården. Efter nedlæggelsen fremkom igen 8 bøndergårde og at dømme ud fra tegningen fra 1762, må landsbyen betegnes som en strengt reguleret vejby med gårdene beliggende langs vejen nordpå, mod Nordfeld, den herregård landsbyen fik hoveri pligt til efter salget af krongodset i 1769.

At dømme efter kortet fra 1801 har tofterne været ganske smalle, og hver toftes gårdbygninger endda sammenbygget med nabogården, og har været ramme om et ganske veldefineret gaderum. Landsbyen har da kun rummet ganske få huse.

Kort over Elmelunde BY 1762, Elmelunde Byfolk, Theodor Jensen, 1912.

Elmelundegård skulle i størrelse og udformning have mindet om Holmegaard og tilhørte Roskilde bispestol. Som lensmand kendes Eggert Andersen Ulfelt, 1482-1504. Efter reformationen blev lenet krongods, men forblev i Ulfeltslægten til 1566. Gården var senere ofte bolig for Møns lensmænd, bl.a. Corfitz Ulfeldt, der nævnes, sammen med Leonora Christine, at have boet på Elmelundegård som nygifte i vinteren 1636-37 (Trap, 1955). Da Elmelundegård blev nedlagt 1696/97, skulle det have været som kompensation til bønderne på egnen for det hårde hoveri, de blev udsat for i den tid, hvor Elmelundegård husede chefen for den kongelige hestegarde, von Plessen.

Af gårdens jorder blev som omtalt oprettet 8 bøndergårde og i Trap 5 (1955) nævnes, at der endnu findes brolægning i haver og under veje efter Elmelundegård. Omkring byen har tidligere ligget, udover gadekæret, to søer. Det ene navn, længst mod nordøst, er ikke læseligt, men det andet, mod syd, er på 1801-kortet kaldt Abrahams Sø. Søerne har været karpedamme under hovedgården. Kun gadekæret er i dag bevaret, mens de to andre kun aflæses i den relative lavere kote (i nordøst) og i markafgrødens lokalt dårligere vækstvilkår (i syd).

1801

1835

1940'erne

Efter udskiftningen (delvis stjerneudskiftet i den østlige del) ligger 4 store gårde tilbage i landsbyen samt nogle mindre huse uden større jordtilliggende. De to af gårdene, Elmehøjgård og Elmelundegård, eksisterer endnu, om end i yngre bygninger, samt flere af gadehusene. I byens nordende ligger gadekæret, og her ligger også et tidligere sprøjtehus og et tromlehus, sidstnævnte dog så tilbygget, at det knapt kan genkendes.

I midten af 1800-tallet har landsbyen fået en satellitbebyggelse, førnævnte skole og nogle småhuse langs den gamle vej til Stege; de fleste af disse huse står endnu. Også smedjen blev lagt ud til den gamle Stegevej, lige syd for kirken, og den er ligeledes bevaret.

Dermed er de to ankerpunkter anlagt, landsbyen og skolebyen, hvor i mellem bebyggelsen fra begyndelsen af 1900-tallet anlægges: Villaer og alderdomshjem langs den gamle vej til Stege, delvis bevaret i vejen Kirkebakken. Disse historiske lag, som byen består af, viser sig tydeligt i dagens bybillede. Klintevejen mellem Stege og Klinten førtes ind gennem byen i 1970-erne.

Registrering af reminiscenser af gamle strukturer i det nuværende landskab.

Elmelunde Kirke er et langhus, bestående af et romansk midtparti, senromantisk vestparti og gotisk østparti, med tre tilbygninger: tårn i vest, våbenhus på vestforlængelsens sydside, begge gotiske, og et sakristi i nord fra omkring 1700. Af den romanske kirke, der er Møns ældste stenkirke og bygget 1075, er kun triumfbuen og skibets langmure bevaret. Kirkegårdsmuren er bygget 1500-25. Kirken er rigt udsmykket med kalkmalerier, og kirken har lagt navn til den udførendes tilnavn: Elmelundemesteren, hvis arbejder findes flere steder i Sydøstdanmark, f.eks. Nr. Alslev på Falster.

Arkitektonisk iagttagelse/skitsering, samt vurdering

Input: målforhold - rumlige relationer - åbninger - stigninger - grænser -

retninger - bygningslementer - belægninger Samspil mellem topografi og byrum - fixpunkter - homogene forløb - rumligt artikulerede brud og forskelle - reminiscenser af historiske strukturer og bygninger - sammenstød mellem historiske lag - anbefalinger

Altdominerende i byprofilen står kirken - helt forrest i billedet, når man betragter byen fra øst, og bagest, set fra vest.

Når man ankommer til byen vestfra, følges man på vej af et højt, levende hegn, der afløses af et udhus, der ligger så yderligt, at kigget snøres sammen. Derefter åbnes rummet og udvides ganske gevaldigt med fuldt overblik over den dybtliggende landsbymidte med alderdomshjemmet og det store åbne parkeringsareal. I baggrunden lavt beliggende villaer og kirken højt på bakken, bag kirkemuren.

Elmelundegård ligger forholdsvis nær Klintevej, ligesom småbygningerne under kirken overfor, og den nære kontakt til vejflugten giver samling om gaderummet, før man forlader byen. Ankomsten østfra er således en pendant til den før beskrevne ankomst fra vest: sammensnøring og siden den åbne landsbymidte.

Kirken danner et markant fixpunkt, dels i den store landskabelige sammenhæng: Kirketårnet ses fra mange positioner i det omkringliggende landskab, eksempelvis fra Klintholm, Nordfeld, Sømarkedyssen og sågar fra Kragevig på Sydsjælland. Dels indenfor byens rammer, hvor kirken danner det primære fixpunkt for Klintevej ned gennem byen. Tårnet dukker også op som fixpunkt for flere kig, når man færdes i byens sydlige del.

Set fra den gamle landsbygade i nord er det gravhøjen og en rundbuet port i kirkemuren med et flot træ ved sin side, der danner fixpunkt for kigget.

Som en sekundær, men stadig dominerende bygning i landsbyen ligger det tidligere alderdomshjem, pension Elmely. Bygningen underlægger sig kirken ved at ligge lavere, og have en mere vigende farve end kirkens hvide kalk, men er alligevel en dominerende, stor bygning, markant beliggende i forgrunden for den nyere del af landsbyen, når man ankommer fra øst. Set inde fra denne nyere bydel ligger det symmetrisk opbyggede alderdomshjemmet højt og værdigt tilbagetrukket for de øvrige huse på Kirkebakken.

Overfor kirken står Elmehøjgårds store velproportionerede

stuehus, der vidner om position i lokalsamfundet. Arkitektur, position og topografi går således fint i spænd.

Det åbne rum midt i landsbyen afgrænses visuelt af kirkegårdsmuren, den hvide gavl på Kirkebakken 24, Pension Elnehøjs hovedfløjs gavl, der har en god makker i det lille gavlvendte udhus, samt Elnehøjgårds brede gavlkvist.

Husene på Kirkebakken er bygget indenfor de første tiår af 1900-tallet og står særligt homogent i landsbysammenhængen, placerings- og stilmæssigt. Særligt flot står de hvidmalede, og her skiller nr. 14 og især 16 sig positivt ud ved at have bevaret det meste af sin oprindelige detaljering.

Det brede vejtracé og den forholdsvis hurtigtkørende trafik deler vejen byen i to. Byen henvender sig ikke bygningsmæssigt, i lille skala, til vejen gennem byen - kun få huse følger gadeflugten. Men netop i stor skala med kirke, aldersdomshjem og stor åbenhed, hvilket giver en ganske hurtigt opfattet oplevelse af landsbyen - men ikke sænker farten.

I den oprindelige del af landsbyen er skalaforholdene anderledes: Efter de to store gårde længst mod syd - hvor en træække ud for Elnehøjgård angiver retningsskiftet fra øst/vest til stik nord - følges landsbygadens forløb fint på vej af mindre huse i kontakt med gadelinjen; et hus har bevaret de fine stynede vejtræer foran huset, langs vejen.

Gaden slår et let slag østover gennem byen, så nogle af småhusene fint lukker for det lange blik, for siden at vige tilbage og give et nyt blik. I landsbyens nordlige ende åbnes rummet på vestsiden med kig til gadekær og marker - her danner det stigende terræn en hindring for det lange udsyn. En gård beliggende nede for enden af landsbygaden - egentlig udenfor byskiltet - runder landsbyen af.

[Til sidetop](#)

[Udskriv denne side](#)

[Til oversigt](#)